

MILLIY IQTISODIYOTNING INVESTSION MUHITI VA UNGA TA'SIR
KO'RSATUVCHI OMILLAR

Tuychiyev Alisher Jurayevich

Alfraganus Universiteti Iqtisodiyot fakulteti dekani i.f.d., professor

Mamasharipov Sardor Fayziraxmon o'g'li

Alfraganus Universiteti magistranti

Annotatsiya: *Bugungi kunda jahon amaliyotida investsion muhitni takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish, barqaror iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash uchun faol investsion siyosat yuritish va iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Barcha tadqiqotlar natijalari bugungi kunda milliy iqtisodiyotni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, investsion salohiyatini oshirishning bozor imkoniyatlaridan samarali foydalanish, infrutuzilmani shakllantirish, hududning faol imijini yaratishga qaratilgan investsion muhitni shakllantirish strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatmoqda*

Kalit so'zlar: *investsion muhit, omillar, iqtisodiy omillar, ijtimoiy omillar, investsion jozibadorlik, milliy iqtisodiyot, investsiob loyihalar, tadqiqot ishlari.*

Investsiya muhitini takomillashtirishning ilmiy-nazariy jihatlari ko'plab xorijlik olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, bu borada S.Anxolt, F.Kotler, K.Keller, M. Porter, D.Gavra, E.Oliveara, S.Vard kabilarning ilmiy ishlari klassik tadqiqot ishi sifatida e'tirof etiladi.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida bu borada L.K.Egorova, N.L.Marenkov, A.V.Shishkin, L.F.Chudinova, O.M.Fokina, K.E.Azjeurova, I.N. Vorontsova singari olimlar tadqiqotlar olib borganlar. Tadqiqotlarda investsiya muhitini takomillashtirish korxonalar raqobatbardoshligini oshirish investsiya-larni jalb etish strategiyalaridan foyladaninishning o'ziga xos jihatlari va ularning iqtisodiy samarasiga urg'u berilgan,

O'zbekistonda investsion muhitni takomillashtirishning umumiy jihatlari B.Y.Xodiev, G.N.Axunova, A.Soliyev, M.S.Qosimova, A.Sh.Bekmurodov, M.R.Boltabaev, Z.D.Adilova, Sh.E.Mustafakulov, N.G'.Karimov, U.Madrahimov, A.Sabirov, S.A.Abduraximova va boshqa olimlarning ilmiy tadqiqot ishlarida ko'rsatib berilgan.

Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi investsiya faoliyatining taraqqiyotiga, uning o'zi esa investsiya muhitiga bevosita bog'liq. Xorijiy investsiyalarni respublika iqtisodiyotiga jalb etish uchun zaruriy shart-sharoitlarning yaratilishi muhimdir. Negaki mamlakatda iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va huquqiy shart-sharoitlar mavjud bo'lsagina o'sha davlat iqtisodiyotiga investsiya qo'yilishi mumkin.

Investsiya muhitining jozibadorligi xorijiy investsiyalar oqimini ko'paytirishning eng muhim omili hisoblanadi. Shunday ekan, investsiya muhiti deganda nimalar tushuniladi? Uning jozibadorligi nimalarga bog'liq? Investsiya

muhitiga qanday ta'rif berish mumkin? Qolaversa, investitsiya muhitiga qanday omillar ta'sir ko'rsatadi?

Iqtisodchi olimlardan A.Vaxabov, Sh.Xajibakiev, N.Mo'minovlar investitsiya muhiti to'g'risida quyidagilarni ta'kidlab o'tadilar: "Investitsiya muhiti- bu xorijiy kapital qo'yilmalarining qaltislik darajasini va ulardan mamlakatda samarali foydalanish imkoniyatlarini oldindan belgilaydigan iqtisodiy, siyosiy, yuridik va ijtimoiy omillar yig'indisidir. Investitsiya muhiti kompleks, ko'pqirrali tushuncha bo'lib, milliy qonunchilik, iqtisodiy shart-sharoitlar (inqiroz, o'sish, stagnatsiya), bojxona rejimi, valyuta siyosati, iqtisodiy o'sish sur'atlari, inflyatsiya sur'atlari, valyuta kursining barqarorligi, tashqi qarzdorlik darajasi kabi ko'rsatkichlarga ega.

Investitsiya muhiti investitsiya resurslarini joylashtirish uchun umumiy me'zon bo'lib, birinchi navbatda, kapital mablag'larning daromadlilikini ta'minlab beradi. Sodda qilib aytganda, investitsiya muhiti investitsiya munosabatlarini amalga oshirish mumkin bo'lgan imkoniyatlar va qulayliklar majmuasini o'zida aks ettirgan voqelikdir. Investitsiya muhitini yaxshilashdan maqsad investitsiya salohiyatini oshirish uchun zarur va maqbul shart-sharoitlarni yaratish, investitsiya faoliyatini jadallashtirish va pirovardida, iqtisodiyotni yuksaltirish, ijtimoiy muammolarni hal etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini yaratishdan iborat.

Investitsiya muhitining holatini investitsiya faoliyatini amalga oshirishning maqsadga muvofiqligi va jozibadorligini aniqlaydigan iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy, huquqiy, siyosiy, ekologik va boshqa shart-sharoitlarning umumlashtiruvchi xususiyatlari belgilab beradi. Investitsiya muhiti deganda mamlakat iqtisodiyoti yoki uning ma'lum bir hududiga kiritiladigan investitsiyalarning samaradorligini va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, tashkiliy-huquqiy, ekologik, madaniy va boshqa shart-sharoitlar majmuasi tushuniladi. U muayyan hududga investitsiyalar kiritishning maqsadga muvofiqligi va joziba-dorligini belgilaydigan shart-sharoitlarning mavjud ijobiy va salbiy tomonlarini anglatadi.

Investitsiyaviy jozibadorlik mamlakat, tarmoq yoki alohida olingan korxonalar investitsiyalarining daromadlilik, rivojlanish istiqbollari va investitsiya xatari darajasi nuqtai nazaridan baholanishidir.

Investitsiya muhiti holatiga baho berishda quyidagilarni inobatga olish zarur:

- jami ichki mahsulot, milliy daromad va sanoat ishlab chiqarishining o'sishi yoki kamayishi;
 - milliy daromadning taqsimlanishi;
 - jamg'arma va iste'mol munosabatlarining o'zgarishi;
 - xususiylashtirish jarayonlarining borishi; ma'muriy yo'l bilan investitsiya faoliyatini tartibga solishning holati;
 - alohida investitsiya bozorlarining, shu jumladan, fond va pul bozorlarining taraqqiyoti;
 - investitsiya iqlimiga ta'sir etuvchi barcha omillarni hisobga olish.
- Bu omillar qatoriga quyidagilarni kiritish maqsadga muvofiq:

- hududning iqtisodiy salohiyati, ya'ni mintaqaning pul mablag'lari bilan ta'minlanganligi;

- ishlab chiqarish va investitsiyalarni yo'lga qo'yish uchun bo'sh yerlarning mavjudligi; mehnat va energiya resurslari bilan ta'minlanganlik darajasi;

- ilmiy-texnikaviy salohiyatning rivojlanganlik darajasi;

- olib borilayotgan umumiy xo'jalik yuritish shart-sharoitlari, ya'ni ekologik holat, moddiy ishlab chiqarish sohalarining rivojlanganligi;

- tugallanmagan qurilishlarning hajmi; asosiy ishlab chiqarish fondlarining eskirish darajasi; uy-joy qurilishi sohasining taraqqiy etganligi;

- mintaqada bozor muhitining tarkib topganligi, ya'ni to'laqonli bozor infratuzilmasining rivojlanganligi, xususiylashtirishning investitsiya jarayoniga ta'siri, inflyatsiya darajasi va ta'siri, aholining investitsiya faoliyatiga jalb etilish darajasi, tadbirkorlar o'rtasida raqobat muhitining rivojlanganlik darajasi, xo'jaliklararo aloqalarning faollik darajasi, eksport imkoniyatlari, xorijiy kapitalning mavjudlik darajasi;

- siyosiy omillar, ya'ni aholining mintaqa yoki mamlakat hokimiyat organlariga ishonchi darajasi, mintaqa rahbariyatining markaziy davlat rahbariyati bilan munosabatlari, ijtimoiy barqarorlik darajasi, milliy, diniy munosabatlarning ahvoli;

- ijtimoiy va madaniy omillar, ya'ni aholi hayot darajasi, maishiy-yashash sharoitlari, tibbiy xizmatning rivojlanganligi, ichkilikbozlik, giyohvandlik va shunga o'xshash salbiy odatlarning aholi o'rtasida tarqalganlik darajasi, jinoyatchilik darajasi, haqiqiy ish haqining o'rtacha miqdori, aholi ko'chishining investitsiya jarayoniga ta'siri, aholining o'z davlati va chet davlat tadbirkorlariga nisbatan munosabatlari, xorijlik mutaxassislarining ishlashi uchun shart-sharoitlar;

- tashkiliy-huquqiy omillar, ya'ni hokimiyatning o'z va chet davlat investorlariga munosabati, mintaqa rahbariyatining investitsiyaga doir qonun va me'yorlarga amal qilishi; korxonani ro'yxatdan o'tkazish muammolari va uni hal qilish darajasi, ma'lumotlarni olish imkoniyatlari, mahalliy ma'muriyatning malakaviy darajasi, huquqni himoya qilish idoralari faoliyatining samaradorligi, tovarlarni, kapitalni va ishchi kuchini tashish va ko'chirish shart-sharoitlari, mahalliy tadbirkorlarning ishchanlik sifatleri va madaniy-axloqiy darajasi;

- moliyaviy omillar, ya'ni mintaqa byudjetining daromadlari, aholi jon boshiga byudjetdan tashqari jamg'armalar mablag'lari bilan ta'minlanganlik darajasi, markaziy va mintaqa byudjetlaridan moliyaviy mablag'lar olishning imkoniyatlari, xorij valyutasida kredit olish imkoniyatlari, bank krediti foizlari darajasi, banklararo hamkorlikning rivojlanganligi, har ming aholiga bank kreditlarining to'g'ri kelgan qismi, uzoq muddatli kreditlarning umumiy kredit qo'yilmalaridagi salmog'i, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan omonatlar miqdori, zarar ko'rib ishlovchi korxonalarining umumiy korxonalar tarkibidagi ulushi va boshqalar.

Har bir mamlakatdagi investitsiya muhiti, birinchi navbatda, uning siyosiy barqarorligida namoyon bo'ladi. Xuddi ana shu omil xorijlik investorlarga uzoq muddatli shartnomalar asosida boshqa mamlakatga o'z resurslarini kiritish imkonini beradi. Bunday muhit uzoq muddatli investitsiya rejalarini amalga oshirishda juda muhimdir. O'zbekistondagi investitsiya muhitining asosiy xususiyati uning Markaziy Osiyoda eng barqaror mamlakat ekanligidir. Albatta, bu yerda xorijiy investor u yoki bu mamlakatda o'z kapitalining xavfsizligini ta'minlash masalalariga katta e'tibor qaratadi. Shundan so'ng u o'z kapitalidan foyda olishning qanchalik samaradorligi haqida o'ylab ko'radi. Demak, investitsiya muhiti investor uchun muhim bir shart: investor u yoki bu mamlakatga kiritayotgan kapitali xatari haqida o'ylab ko'radi. Buning uchun u kapital xatariga ta'sir etuvchi quyidagi omillarni e'tiborga oladi:

- mamlakat ichkarisidagi siyosiy barqarorlik;
- mintaqadagi yaqin qo'shnichilik munosabatlari;
- hukumatning investitsiya munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan qonun-qoidalarining mukammallik darajasi.

Investitsiya muhitiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi.

Siyosiy omillar:

- xorijiy investitsiya borasida davlat siyosati;
- xalqaro kelishuvlarga rioya qilish;
- davlatning iqtisodiyotga aralashuvi darajasi;
- iqtisodiy siyosatning hayotiyliigi;
- mamlakatning xalqaro shartnomalar tizimida qatnashuvi;
- davlat apparatining ish faoliyati;
- siyosiy hukumatning investitsiyalarga moyilligi.

Iqtisodiy omillar:

- iqtisodiyotning umumiy holati (yuksalish, pasayish);
- valyuta kursining barqarorligi;
- inflyatsiya jarayonining dinamikasi;
- soliq imtiyozlari;
- bojxona tartibi;
- ish kuchidan foydalanish tartibi;
- ish kuchi qiymati;
- aniq mahsulotlarga talab va taklif;
- kredit qiymati va boshqalar.

Ijtimoiy omillar:

- jamoatchilikning xususiy mulk va xorijiy investitsiyalarga munosabati;
- jamiyatning mafkuraviy birdamlik darajasi;
- mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining asosiy masalalari bo'yicha kelishuvning mavjudligi;
- ishchi guruhining tashkilotchiligi.

O'zbekistonda ham investitsion loyihalarni tuzishda va moliyalashtirish uchun qo'lay investitsiya muhitni yaratish bo'yicha izchil chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Ularning negizida ikkita asosiy omil yotadi:

- iqtisodiy barqarorlik;
- inflyatsiya jarayonlarini tartibga solish va milliy valyuta-sumning to'lov qobiliyatini oshirishga yunaltirilgan makroiqtisodiy siyosat.

Hozirgi paytda O'zbekiston Respublikasida qulay investitsiya loyihalarini tuzish va ularni moliyalashtirish bo'yicha quyidagi omillar mavjud:

- investitsion loyihalar bilan shug'ullanuvchi shaxslarni ragbatlantirish;
- sanoatning ustuvor sohalari, yoqilg'i, energetika majmualari bo'yicha investitsion loyihalar tuzish jadallashtirish;
- xalq xo'jaligida ilm fanga talab kuchli tarmoqlarida ishlab turgan quvvatlarni yangilash va yangilarini barpo etish bo'yicha intellektual investitsion loyihalarni amalga kiritilishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Chet el investitsiyalari to'g'risida"gi Qonuni, 1998 yil 30 aprel.
2. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 1998 yil 24 dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasining "Lizing to'g'risida"gi Qonuni, 1999 yil 14 aprel.
4. O'zbekiston Respublikasining "Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to'g'risida"gi Qonuni, 1998 yil 30 aprel.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, 2017 yil 7 fevral.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 10 yanvardagi "Iqtisodiy rivojlanish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5621 sonli Farmoni.
7. Vahobov A., Jumaev N., Burxanov U. Xalqaro moliya munosabatlari. – T.: «Sharq», 2003 yil.-478 b.
8. Vaxabov A.V, Xajibakiev Sh.X, Mo'minov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: «Moliya», 2010 yil.-468 b.
9. Vahobov A, Malikov T.S. Moliya. Darslik.–T«Noshir», 2011 yil.-566 b.
10. Mamatov B.S. va boshq. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalash-tirish. Darslik. Toshkent moliya instituti.– T.«IQTISOD-MOLIYA», 2013 yil-466 b
11. Tojiboeva D. Iqtisodiyot nazariyasi: Ikkinchi kitob: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. – T.: «Sharq», 2003 yil.-386 b
12. Jo'raev A, Xo'jamqulov D, Mamatov B.S. Investitsiya loyihalari tahlili: Oliy o'quv muassasalari uchun o'quv qo'llanma.–T.«Sharq», 2003 yil.-372 b

13. G'ozibekov D.G', Qoraliev T.M. Investitsiya faoliyatini tashkil etish va davlat tomonidan tartibga solish. – T.: «TMI», 1993 yil.-128 b
14. Abdullaeva Sh.Z. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari. – T.: «IQTISOD-MOLIYA» 2005 yil.-504 b
15. Ergasheva Sh, Uzoqov A. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. O'quv qo'llanma. – T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2008 yil.-362 b